

Bygdefotograferna

Av Pär Rittsel

I Rävemåla minns man fortfarande bygdens fotograf *Kellner*, inte minst för hans hetlevradé humör. Fick han inte bröllopsgästerna snyggt och snabbt uppställda till en gruppbild packade han helt sonika ihop kamera och stativ och red hem. Jo, han hade häst. Och red barbacka.

Det blev i dyliga fall fru Kellner som fick göra en snabbtryckning med häst och kamera, ty man hade inte råd att avstå från de pengar en

grupptagning kunde inbringa.

När Kellners hade dött och huset revs i slutet av trettioalet räddade bysmeden 800 glasplåtar ur rivningsbråten. Han fyllde ett par margarinlådor med så många hela plåtar han kunde finna och ställde upp dem på vinden över smedjan. Där hittades negativen än en gång trettio år senare och i dag finns samlingen ömt vårdad i Rävemåla hembygdsgård, långt nere i Småland, nära Blekingegränsen.

Varje socken hade sin fotograf, oftast dock begagnades cykel på uttryckningarna. De flesta verkade ungefär från första världskriget till början av trettioalet.

Sedan dess har deras dokumentation av vardag och fest i bygden gömmts och glömts i otaliga sockerlådor och margarinlådor, som

Per Persson från Malung fotograferade Olga, Berta och Anna i Lima 1906. Ur Sven Johanssons Lima-samling.

dammat igen på vindar och i uthus. "Bortglömd garagevind dolde unik fotosamling" var rubriken i Barometern 1976, när en lantbrukare hittade en sockerlåda med bilderna efter bonden och amatörfotografen *Gustaf Abrahamsson* i Ölvingstorp. Han dokumenterade Ljungby socken i början av seklet.

För all del, det förekommer andra förvaringstekniker. I trossbotten på ett gammalt hus i Väckelsång i Småland låg skolmästaren *Henning Karlssons* glasplåtar i en vacker plåtburk med texten Örebro Kex . . .

Det var en margarinlåda som lanthandlaren

En fotograf i varje socken – det var en självklarhet i farfars Sverige. Bygdefotografen är en viktig del av vårt kulturarv. Tyvärr vet vi för litet om den. Till stora delar är den i värsta fall glömd, i bästa fall bara undangömd i väntan på en upptäckare.

i Dångebo hittade på vinden förra sommaren. Victoria Margarin stod det på lådan och i den låg 700 glasplåtar. Det var arvet efter den förre lanthandlaren i Dångebo, *Josua Berg*.

I femtiofem år hade Josua drivit handelsboden i trakten av Södra Sandsjö i Småland. Innan han etablerade sig där 1895 hade han utbildat sig till mejerist i Danmark. Han var en mångsysslare, som snidade möbler, stöpte kulor och ritade ett par av traktens skolor. Och så fotograferade han. Man gick till honom för att bli fotograferad, man kallade på honom för att få ett högtidligt ögonblick bevarat.

Pressfotografen Ingemar Kroon vid Smålandsposten, född i Södra Sandsjö, kopierade upp samlingen. På utställningen i hembygdsgården trängdes folk hela sommaren och gav namn åt de dittills anonyma personerna på bilderna. Och Ingemar fick veta att han förstorat också sina egna förfäder! Det finns inget säkrare sätt att få folk till en hembygds gård än att glänta litet på bygdens gamla bilder. Rushen kan börja med att en gammal man stapplar in och hittar sig själv som liten pojke i kanten av en bild. Sedan nystas trådarna till det förgångna upp och de avbildade får namn. Besökarna hittar sin gamla släktingar. Namnen får ansikten. Fotografierna upphör aldrig att fångsla och förvåna.

MÅNGSYSSLARE OCH BYSNILLEN

I Hällestad i Östergötland var det målarmästaren *Hjalmar Andersson* som fotograferade, ända från 1890-talet och långt in på fyrtiotalet. I Harplinge i Halland var det ännu en målarmästare, *John Nander Berntsson*. 40 000 plåtar fick hembygdsföreningen ärva! Inte långt därifrån fotograferade lantbrukardottern *Tilda Andersson* folk och boskap i Vallda socken.

I Hjorted, mellan Västervik och Oskarshamn, byggde klockaren *K L Berner* en liten ateljé på sommarstugetomten vid sjön Hjortens strand. I Sunnanå, som ligger i Skåne, fotograferade de bägge bröderna *Johannes Nilsson Hoppe* och *Per N Heimer*. Båda två var skräddare till yrket.

I det västerbottniska sågverksamhället Renholmen tog *Herman Fahlgren* upp fotografien sedan han sjukpensionerats från ångsågen 1915. För att ytterligare dryga ut sjukpensionen på 25 kronor i månaden fungerade han som byns frisör.

Några av dessa lokala dokumentärfotografier hade en riktig yrkesutbildning. *August Hultgren* i Ydre, på gränsen mellan Östergötland och Småland, hade gått i fotograflära i Chicago på 1890-talet. *L O Åkerman*, den mästertlige fotografen uppe i Lima i Dalarna, hade varit elev hos *Mathias Hansen*, landets förste hovfotograf i Stockholm.

Många var självlärda amatörer, fast gränsen är flytande i många fall mellan yrkes- och amatörfotografier. Några av de bildarkiv som finns kvar härstammar från en "riktig" yrkesfotograf med riktig ateljé medan liknande bildskatter också samlades ihop av t ex en lantbrukare som spände upp ett skynke på logen som bakgrund till sina porträtt.

Som vi sett kombinerades fotografien ofta med andra yrken. Ibland var det mångkunniga bysnillen som skötte kameran, ibland händiga herrar som byns urmakare och inte sällan en hemmadotter på en bondgård.

Tilda Andersson i Vallda drev en bondgård tillsammans med två syskon. "En kamera, ett handfat och litet solljus" var hennes utrustning.

Utrustningen växlade naturligtvis från fotograf till fotograf. De mer etablerade kunde ha en större träkamera och flera objektiv. Vanligast bland tio- och tjugotalens amatörer var en enkel, svart bälgkamera, som ihopfälld blev en liten svart låda med handtag på kortsidan.

De fanns i negativformat från 4,5×6 cm till 13×18 cm från ett otal tillverkare.

Molander & Son har i sin katalog från 1925 ett tiotal olika sådana modeller bara från den tyska fabriken Ica, som så året därpå skulle slås ihop med Contessa-Nettel, Ernemann och Goerz till jättekoncernen Zeiss Ikon.

Billigast var en Ica Sirene i 9×12 cm för 38 kronor. Obejektivet var då ett "Periskop Alpha"

Lanthandlaren Josua Berg kunde komponera, som i det här porträttet av en småländsk målare.

145 mm, ljusstyrka 11. Med en Novar anastigmat 135/6,8 blev priset hela 50 kronor. Kameran var byggd av trä med bottenplatta i metall och klädd med läderimitation. Fronten kunde skjutas både i höjd- och sidled.

I andra änden av prislisan fanns Ica Ideal, som med en Tessar 210/4,5 kostade hela 424 kronor. Då fick man dubbelt utdrag, läderklädsel, mikrometerskrivar för höjning och skjutning av fronten, vattenpass osv.

Ett hyggligt stativ kostade 10–15 kronor och ett dussin Agfa-plåtar Extra Rapid gick på 3:40. Kemikalier ytterligare några kronor.

Molander & Son sålde också "De första stegen i amatörfotografi" av Gunnar Malmberg

för 1:20. Ännu billigare var Agfas "Nyborjarens lärobok i fotografi", som man fick för 40 öre. Sedan kunde man starta sin bana som bygdefotograf. Kunder fanns det gott om.

SAKLIGA NAIVISTER

Bygdefotograferna är i fotografins historia en epok mellan 1800-talets ateljéfotografer och vår tids amatörfotografi. Amatörfotografer började

Georg Rehnström: Albert och Hilda Eriksson i Heden, 1919. Ur Sven Johanssons samling av bilder från Lima i Dalarna.

bli ett begrepp på åttiotalet redan, när torrplåtarna gjorde fotograferandet till en något enklare hantering. Längre var amatörfotograferandet dock förebehållet välbärgade utövare. Först de lätta handkamerorna på tiotalet satte fart på fotograferandet. Det var ännu inte var mans

egendom, men som vi sett, så blir fotografien en realitet i Renholmen, Hällestad och Dångebo vid den tiden.

Trettio- och fyrtiotalen var en tid, då allt fler skaffade sig kamera. Man behövde inte bygdefotografen längre. De egna knäppen fyllde fotografialbumen. De lokala mångsysslarna med sin bälgkamera ställde undan glasplåtarna eller sänkte dem i sjön. De stora svepen över en hel bygd begravdes av damm, fågelskit och glömska.

Dessa bygdefotografer var folkliga naivister. De arbetade utan kännedom om fotografikonsten, helt ovetande om att tiden egentligen krävde softade, artistiska bilder, framställda i allehanda avancerade ädelförfaranden.

De arbetade inom socknens gränser, både bildligt och bokstavligt. Men deras bilder blev inte fantasifullt fabulerande, som de självlärda amatörmålarnas naiva tavlor.

Den skarptecknande kameraoptiken och kraven på stillhet framför kameran gav sakliga, dokumentära bilder. Kunderna ville se sig själva, porträttlika, uppklädda i söndagskostym eller finklänning. Med det nya dragspelet eller den nya cykeln, på utflykt eller i arbete, framför gården eller i finsoffan.

Fotograferna hade inget program, ingen annan målsättning än att vara kunderna till lags. Ändå liknar bilderna August Sanders konsekventa typgalleri i Tyskland mellan kriget. Ur margarinlådornas travar av glasplåtar träder personligheter och tidsatmosfär fram lika tydligt som någonsin hos Sander.

Titta i *Sven Johanssons* fina bok om sin hembygds fotografer, "Lima bortom mannaminne". Den har fått Irving Penn att utnämna *L O Åkerman* till en av de stora fotograferna – men Åkerman hade många likar runt om i bygderna.

Det fanns de som ställde sig större uppgifter. *August C Hultgren* i Ydre var en sådan. Han fotograferade sig igenom hela trakten under sextiofem år, utan att någon bad honom. Han var en särpling, på en gång drömmare och snille. Sin utrustning byggde han till stor del själv.

Hans bilder finns redovisade i boken "Bygatan" som kom ut 1972 men de 1 000 plåtarna som nu ligger i Linköpings museum innehåller ännu mycket att upptäcka.

Och före honom hade en annan märklig gestalt fotograferat samma trakter. Det var *Frans Vilhelm Gyllenram* som verkade som färgare och fotograf i Tranås fram till 1885.

Andra svenska bygdefotografer som redan gått till fotohistorien är sådana som *E A Hegg*, som dokumenterade guldrushen i Klondike på 1890-talet, och *John Nelson*, som verkade där något senare. *Joseph S Hanson* byggde sig ett homestead i South Dakota 1908. Denne Fröderydspojke dokumenterade Hardin County med samma kärlek och noggrannhet som hans hemmavarande kolleger, de som räddade en oskattbar del av vårt förflutna från den landsbygd där vi alla har rötter bara ett par tre generationer tillbaka i tiden.

Hur många kexburkar och sockerlådor finns det kvar att upptäcka? Det är fritt fram för var och en att bedriva detektivarbete. Och det behövs. Spännande fynd väntar – och sedan ett mödosamt kopieringsarbete och en lång tid av identifieringsförsök.

Sätt i gång!